

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ КОРПОРАЦІЯМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Висвітлено сутність сучасної глобальної кризи економіки та проблему взаємодії держави з транснаціональними корпораціями (ТНК). Обґрунтовано необхідність удосконалення стратегії антикризового менеджменту й окреслено низку безпекових заходів.

Ключові слова: держава, транснаціональна корпорація, євроінтеграція, глобальна економіка.

Постановка проблеми. Політико-економічні процеси в Євро-союзі, виклики сучасних глобалізаційних процесів надають особливої актуальності пошукові механізмів реалізації об'єктивних за своїм змістом інтеграційних процесів як на глобальному, так і регіональному рівнях. У цьому плані зростає роль ТНК як світового центру суспільних інновацій та одночасно їхні політичні впливи на політику держави. Основною метою транснаціональних корпорацій є отримання фінансового прибутку. Близько півсотні тисяч ТНК виробляють половину світового валового національного продукту, контролюють більш ніж половину зовнішньоторговельного обороту, переважною більшістю торгівлі продуктами високих технологій, майже усіма потоками світових капіталів тощо. П'ятірка ТНК контролюють більш ніж половину світового виробництва товарів довгострокового користування, літаків, електронного обладнання, автомобілів та іншої продукції. Декілька ТНК є власниками глобальних телекомунікаційних мереж. Ізоляція економіки України від участі у процесі транснаціоналізації може призвести до значних втрат. Водночас для забезпечення належного рівня економічної безпеки держави необхідно оцінити реальну готовність включення української економіки до глобалізаційних процесів з огляду на спроможність як національних підприємницьких структур, так і всієї національної економічної системи протистояти зовнішнім загрозам з боку ТНК. Функціонування ТНК як ланки системи глобального економічного управління обумовлює необхідність дослідження взаємовідносин їхньої діяльності з державою.

Стан дослідження. Вивченню процесів транснаціоналізації економіки та впливу цих процесів на економічний розвиток країни останнім часом приділяється дедалі більше уваги. Теоретичні розробки щодо ролі та значення ТНК в сучасному економіко-глобалізаційному

просторі, визначення проблем та пріоритетів їх функціонування, які проводили такі провідні вітчизняні та зарубіжні вчені в галузі економіки, як І. Довгаль, І. Карамбович, Є. Терехова, Я. Шабліна, О. Грицок та ін., міжнародного державного стратегічного управління (Є. Авдокушин, Д. Белл, О. Братимов, І. Валлерстайн, І. Василенко, А. Козьменко, І. Лукашук, В.І. Максименко та ін.). Інформаційному впливу глобалізованих структур, зокрема корпорацій, присвячені праці М. Беста, А. Брю, Дж. Даннинга, Е. Дж. Долана, О. Зернецької, М. Хансена. Діяльність ТНК в Україні та їхній вплив на економічний розвиток країни аналізували сучасні автори: В. Головка, О. Грицок, В.В.Крижанівська, О.Олейніков, Л. Руденко, Н. Рябець, А.А.Семенов, Я.Шабліна та ін. Загалом дослідники розглядають дану проблему в різних аспектах, тому виникла необхідність цілісного її аналізу.

Мета статті – розкрити сутність сучасної глобальної кризи економіки та в контексті проблеми взаємодії держави з транснаціональними корпораціями. Завданнями статті є обґрунтування необхідності удосконалення стратегії антикризового менеджменту й визначення низки економічних безпекових заходів для послаблення впливу ТНК на українську державу.

Виклад основних положень. Великі трансформації світової економіки відбулися в другій половині ХХ ст., в період зростання ваги транснаціональних корпорацій та світових фінансових центрів (СФЦ). Підґрунтям цього була тривала історія зовнішньої торгівлі та посилення іноземних інвестицій.

Важливим чинником формування ТНК з 70-х років минулого століття була політика лібералізації. Це дозволило потужним компаніям і банкам вийти з-під національно-державного контролю та набути значної самостійності. Транснаціональні корпорації – це великі фінансово-промислові об'єднання, національні або інтернаціональні за капіталом, побудовані за принципом централізованого планування та управління у світовому масштабі, що беруть участь у міжнародному поділі праці й використовують переваги від інтернаціоналізації господарського життя для максимізації прибутку [1]. Всі великі компанії, завдяки своєму залученню до міжнародної торгівлі, є потенційними транснаціональними політичними акторами. Натомість ті, що діють у більш, ніж одній країні, є транснаціональними корпораціями.

Сучасна економічна криза є наслідком глобальних і довготривалих процесів. Головні з них – структурні дисбаланси нееквівалентного світового поділу праці, віртуалізація світових фінансів, різке збільшення невідповідності між загальною вартістю цінних паперів і світо-

вої валюти та реальних обсягів товарів та послуг, які вони обслуговують. Тобто на долар, забезпечений товарним покриттям, припадає десять віртуальних доларів, а за вторинними цінними паперами це співвідношення сягає – 1 : 100 [1, с. 2]. Відтак, без згаданих міждержавних антикризових дій послаблення кризи не можна досягнути. Існує кілька завдань, які стоять перед бізнес- і політичними елітами. Головне з них – забезпечити економічну ефективність при високих соціальних стандартах і високому рівні споживання.

Сутність економічного аспекту сучасної світової економічної кризи в глобалізації полягає в тому, що остання створила вільний ринок у світовому масштабі, коли дії кожної окремо взятої держави або транснаціональної компанії практично нічим не обмежені, а СОТ не може ефективно їх координувати. Глобальний ринок і відповідно національні економіки піддаються циклічності криз. На рівні національних економік ці дисбаланси компенсуються державою (в рамках антициклічної політики), а на глобальному рівні – ніким. На думку окремих аналітиків, глобальні кризи будуть постійно охоплювати світову економіку, поки немає світового уряду, який буде здійснювати антикризову діяльність [1, с. 1].

Цілком очевидно, що система антикризових заходів не може зводитися тільки до дій на рівні тих країн, куди націлений той чи інший проект ТНК. Світова економічна ситуація є дуже складною і переплетеною. Вирішальне значення на розвиток якоїсь конкретної комбінації можуть мати контакти з третіми країнами. Раніше основними гравцями європейського ринку були західні компанії, а в останні десятиліття кількість гравців різко збільшилася. Це країни так званого BRIKSy. Це група країн, які володіють економічним потенціалом, щоб певною мірою протистояти економічній кризі (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка), а також азійських нових індустріальних країн (Сінгапур, Малайзія, Тайвань) [2, с. 3]. Йде пошук балансу між різними країнами на ринку. Це також є однією з причин кризи. Іншими словами, глобальна криза пов'язана з перерозподілом економічного потенціалу між розвиненими країнами й країнами, що розвиваються. Постійна циклічність криз є передумовою для створення якогось глобального уряду, який може заініціювати, зменшити роль ООН. Саме такий глобальний уряд регулюватиме відносини між великими економічними і політичними гравцями. Такою економічною радою чи союзом з широкими повноваженнями, ймовірно, можуть бути як Євросоюз, так і Північна Америка, Південна Америка. Можливо Китай запросить до себе своїх сателітів, а можливо, такий уряд намагатиметься створити Росія й опиниться на чолі пострадянського простору.

Проблема можливої федералізації ЄС, яку зауважують українські науковці [3, с. 2], кореспондується з цим процесом. Дослідники вбачають втрату державою своєї традиційної визначальної функції – функції економічного зростання. Це означає, що поки йде формування світового, глобального уряду, то більш ефективним суб'єктом економічного зростання стають ТНК, які часто перебувають у непростих взаєминах з державою. Зрозуміло, що міжнародні інституції, зокрема Євросоюз, мають об'єктивні можливості системніше, ніж держава, взаємодіяти з відповідними корпораціями у питаннях економіки.

Посилення ролі держави у світовій економіці є актуальною проблемою сучасності. Наприклад, у 90-х роках наголошувалося, що в країнах з розвинутою економікою роль держави повинна бути обмеженою. Натомість, у 2008–2009 рр. держава, не будучи ефективним власником, брала на себе проблемні банки. Посилення ролі держави, можливо, призведе до створення у майбутньому світового уряду [1, с. 2]. Нині ТНК тісно співпрацюють з державою, й більше того, ТНК стає провідником політичних інтересів. Прикладом може слугувати Газпром, який представляє політичні інтереси Росії. На цьому прикладі очевидно є тенденція до зміцнення стратегічної ролі держави на рівні міжнародної економіки.

Посилення впливу ТНК створює особливі проблеми в царині державного менеджменту в Україні. З одного боку, країні ніби необхідна ліберальна економіка як умова для демократичного і поступального розвитку, а з іншого – опора на ліберальній моделі економіки створює складнощі конкуренції з державними компаніями інших країн. У ситуації ринкової економіки українській компанії важко конкурувати з компанією, що діє на основі дешевих ресурсів, які надає держава [4, с. 34]. Замість того, щоб розвивати свої ТНК, Україна збирається допустити на терени України газові компанії «Shell» і «Chevron». Адже українські запаси сланцевого газу займають четверте місце в Європі після Польщі, Франції та Норвегії. Це є доволі непростим для вирішення викликом для України. Раніше пошук вирішення цієї проблеми був завданням для олігархічних груп, яким доводилося впливати на державу. Саме тут необхідні пошуки інноваційних рішень у діалозі між політикою та бізнесом. Йдеться про те, аби відокремивши бізнес від політики, від держави, зберегти підтримку держави для власних ТНК.

Сьогодні, коли процес транснаціоналізації російських корпорацій пішов вельми активно, стає очевидним, що державна підтримка російських ТНК владою вже не обмежується дипломатичним підкріпленням лише вибіркового проекту. Ця підтримка стає складовою

частиною цілісної зовнішньоекономічної стратегії Росії. Робляться спроби вписати її в загальну зовнішньополітичну доктрину держави. Наприклад, з цією метою осмислюється створення окремого агентства, завданням якого став би зовнішньополітичний аналіз, систематизація, а почасти і перспективне прогнозування зарубіжних проєктів ТНК. Такий функціональний підрозділ, що працює у постійному контакті з ТНК, мав би розробити єдину систему заходів державної підтримки зовнішньої експансії російського бізнесу.

Україна сьогодні стоїть на роздоріжжі кількох інтеграційних проєктів. Інтеграція в ЄС є непростою, оскільки всередині країни немає необхідної однастайності перспектив розвитку. Крім цього існують економічні проблеми в ЄС. Щодо вступу до Митного Союзу, то тут є чимало довгострокових ризиків. Поки в Україні буде черговий перерозподіл в економіці, складно говорити про геополітичне місце країни. Зараз йде серйозний процес освоєння української економіки російськими ТНК.

Інші закордонні інвестиції ТНК майже відсутні. Це означає, що Україна буде щобільше вбудовуватися в систему розподілу праці на основі пріоритетів, які розроблятимуться в сусідній країні. Відтак країна не може довго не робити вибір, перебуваючи між двома серйозними економічними системами Росії та ЄС.

Натомість ЄС і Митний союз зближуються і освоюють український ринок. На думку експертів, російські корпорації, загалом капітал впевнено розмістилися на українському ринку, на відміну від західних ТНК. Щоб послабити цю тенденцію, потрібна чимала політична воля [2, с. 2].

На сучасному прикладі держав БРІКСу (англ. BRICS), ми бачимо, що держава може бути повноцінним гравцем, який вибудовує комерційні компанії, підтримує їх дешевими ресурсами і політичним лобюванням, а також сприяє їхній транснаціоналізації. П'ять держав: Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка сьогодні можуть перевизначати силу та напрямок економічної кризи. У 2011 році на них припадало 25% світового ВВП, а темпи росту цих країн перебільшили показник Німеччини. Європейська економічна криза ніби вказує на значну роль в її перебігу країн БРІКСу [5, с. 90].

Національна економіка в тому сенсі, в якому вона була незалежною у ХІХ сторіччі, вже не може і не повинна бути. Автаркічність економіки підриває конкурентну спроможність. Світовий досвід економічного розвитку з усією очевидністю довів неефективність закритої або обмеженої у зовнішньоекономічному відношенні, автаркічної

моделі економіки. Однією з найважливіших рис, які стримують економічне зростання обмеженою для іноземної участі країни, є недостатня можливість обміну новими технологіями. Можна сміливо стверджувати, що Росія розвинула сектор телекомунікацій, комп'ютерних чи аудиторських послуг, не спираючись виключно на національні ресурси. Вона активно використовувала ресурси (наприклад, України) та одночасно допустила іноземних постачальників на свій ринок. Це дозволило зробити зиск на дешевих українських ресурсах та одночасно від західних інвесторів перейняти новітні світові досягнення в цих сферах.

В Україні, натомість, є чимало прикладів, коли держава стимулює монополізм, коли під гаслом захисту національного виробника заробляються величезні гроші на неякісних товарах і блокуванні конкурента. Існує необхідність створення цілісного народногосподарського комплексу, який би самостійно виробляв той обсяг товарів і послуг, котрий гарантував би економічну безпеку держави. Насправді такої оптимальної структури економіки немає і близько, а за умови наростання світової кризи необхідність у ній, а також у мобілізації внутрішніх антикризових ресурсів країни лише актуалізуватиметься. Об'єктивними рисами сучасного економічного розвитку є подальша лібералізація національних економік і глобалізація світової спільноти, що передбачає істотне розширення міжнародних економічних і науково-технічних зв'язків, прискорену міжнародну дифузю передових технологій, ноу-хау навичок менеджменту та маркетингу.

Чи має Україна свої транснаціональні корпорації, чи лише допустила іноземні корпорації на свої терени? Західних компаній у нас не більше десятка («Макдональдс», «Білла», «Метро», ще декілька), а їхня частка в загальних інвестиціях незначна. Україна має власні корпорації, але називаються вони асоціаціями, консорціумами тощо. Навіть офіційна статистика України розмежовує окремо корпорації, асоціації, консорціуми, підприємства з акціонерним капіталом. Відтак українські корпорації отримали достатній розвиток. Вітчизняні компанії («Нафтогаз України», ДТЕК, «Медінвест», «Філіп Моріс Україна») займають в податковому рейтингу 2012 року місця навіть вище, ніж деякі представники транснаціонального капіталу. Узагальнюючи позиції окремих фахівців [6; 7], можна сказати, що найважливішими сферами швидкого інституційного розвитку в Україні є корпоративне управління, реструктуризація, конкуренція та зростання й розширення діяльності корпорацій та об'єднань підприємств.

Перспективними напрямками подальшого дослідження вважаємо концентрацію уваги на державній політиці соціального розвитку вітчизняних корпоративних структур в Україні. Будь-яка держава зацікав-

лена в тому, щоб якомога більше її компаній ставало транснаціональними. Крім того, існує специфічна межа розширення діяльності українських ТНК. Активи українських громадян за кордоном є чималі, але в цілому дохід на цей капітал набагато нижчий середнього. Натомість одним з альтернативних способів амністії вивезених капіталів (поряд з необхідністю такого закону) може стати залучення українських інвесторів у зарубіжні проекти наших ТНК, у тому числі шляхом придбання акцій на світових фондових біржах. Це питання потребує додаткового політичного аналізу та рішень.

Необхідно також перевести наукові контакти з компаніями на новий рівень. Міжнародні компанії, які працюють в Україні, не мають міцних зв'язків з місцевими університетами та науково-дослідними установами.

Останні спеціалізуються недостатньо глибоко у виробничих галузях, до яких мають стосунок міжнародні компанії. Відтак академічні програми мають бути модифіковані відповідно до вимог економіки, яка повсякчас змінюється.

Компанії можуть використати ці глибші спеціалізації шляхом вкладання коштів у дослідні проекти, пов'язані зі специфічними технологіями.

Зрозуміло, що така співпраця в дослідженнях між українськими університетами та міжнародними компаніями є взаємовигідною.

Висновки. Об'єктивними рисами сучасного економічного розвитку є подальша лібералізація національних економік і глобалізація світової економічної спільноти.

ТНК є глобалізованими провідниками інтересів іноземного капіталу в країнах їхнього розташування. На зовнішніх ринках відсутні потужні вітчизняні ТНК та існує слабкий ефект від діяльності закордонних інвесторів.

Вплив ТНК на українську державу (політику, культуру, економіку, екологію) зменшує роль держави та її можливості щодо провадження ефективної економічної політики на зростання добробуту народу.

Для зменшення негативних процесів діяльності ТНК варто було б переглянути політику приймаючих країн у сферах екології, реінвестування прибутків, націоналізації природних ресурсів, стабілізацію внутрішніх ринків, викорінення небажаних спроб втручання в діяльність держави ТНК.

Це зовсім не перешкоджає орієнтації зовнішньої та внутрішньої політики держави на істотне розширення міжнародних економічних і науково-технічних зв'язків, прискорення між народ-

ної дифузії передових технологій, ноу-хау навичок менеджменту та маркетингу.

1. Головкин В. Вторая волна кризиса: что делать, пока нет мирового правительства? / В. Головкин // ugmk.info: бизнес портал. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ugmk.info/>
2. Грицюк О. Держава – корпорація: хто кого? / О. Грицюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ua>.
3. Семенов А.А. Діяльність ТНК в Україні та їх вплив на економічний розвиток країни / А.А. Семенов, В.В. Крижанівська // Економічні науки. Зовнішньоекономічна діяльність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>
4. Шабліна Я.В. Вплив ТНК на конкурентоспроможність економіки України / Я.В. Шабліна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 2. – С. 33–37.
5. Василиця О.Б. Вплив іноземного капіталу на економічну безпеку посттрансформаційних країн: приклад України / О.Б. Василиця // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 2. – С. 88–98.
6. Руденко Л.В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій / Л.В. Руденко // Журнал Європейської економіки. – 2009. – Т. 8. – № 2. – С. 232–233.
7. Рябець Н. Роль ТНК країн, що розвиваються, в умовах посилення диспропорцій економічного розвитку країн / Н.М. Рябець // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2010. – № 2. – С. 39–45.

Дубняк М.А. Взаимодействие государства с транснациональными корпорациями в условиях глобального экономического кризиса.

Раскрыта сущность современного глобального кризиса экономики и рассмотрена проблема взаимодействия государства с транснациональными корпорациями. Обоснована необходимость усовершенствования стратегии антикризисного менеджмента и определен ряд мероприятий безопасности.

Ключевые слова: государство, транснациональная корпорация, евроинтеграция, глобальная экономика.

Dubniak M.O. Co-operating of the State with TNCs in the Conditions of Global Economic Crisis.

The essence of global economic crisis and the problem of co-operating of the state with TNCs are disclosed. The necessity of anti-crisis management strategy improvement is grounded and the row of safety measures is outlined.

Key words: state, TNC, European integration, the global economy.

Стаття надійшла 16 жовтня 2012 р.